

развития и сегодняшнего дня, а также опубликовал ценные исследования в этой области. В целом, Нахчыванская Школа Азербайджанской Литературы является важной частью исследований этого ученого. Статья посвящена широкому изучению литературной среды Нахчывана в академическом творчестве академика Исы Габиббейли.

Ключевые слова: Габибейли, Нахчыван, литературная среда, литература, поэзия, проза

Daxilolma: *İlkin variant 16.06.2019*
Son variant 23.09.2019

FOLKLORŞÜNASLIQ

UOT 81'25

FƏXRƏDDİN EYLAZOV*

ŞEYX ŞIRAZİNİN "GÜLŞƏNİ-RAZ" ƏSƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİ

Atalar sözləri danışqda çox işlənən yığcam, dərin mənalı və bitkin ifadələrdir. Bunlar xalq müdrikiyinin, xalq zəkasının, xalqın həyat təcrübəsinin bədii ifadəsidir. Azərbaycan dilinin aydınlığı, qısa və yığcam şəkildə dərin məna ifadə etmək kimi gözəl xüsusiyyətləri atalar sözlərində daha bariz şəkildə əks olunur.

Məqalə Şeyx Şirazin "Gülşəni-raz" əsərində atalar sözlərindən istifadə məsələsinə həsr olunmuşdur. Şeyx Şirazin atalar sözlərinə müraciəti təsadüfi xarakter daşımır. O, irəli sürdüyü fikir və mülahizələri əsaslandırmaq, oxucuya təsir etmək, əsərin dilini zənginləşdirmək üçün bu hikmətli söz xəzinədən məharətlə istifadə etmişdir.

Məqalədə onun atalar sözlərindən istifadə etməkdə məqsədi, bu istiqamətdəki uğurları araşdırılır. Müəllif belə qənaətə gəlir ki, Şeyx Şirazin atalar sözlərindən istifadə etməsi öz əsərinin məzmununu zənginləşdirməsi və onun ideyasının oxuculara çatdırılmasında mühüm əhəmiyyəti olmuş və həmçinin əsərin xalq tərəfindən daha çox sevilib, qəbul edilməsini təmin etmişdir.

Açar sözlər: *Mətnşünaslıq, Gülşəni-raz, söz sənəti, atalar sözləri, yığcam fikir, xalq ədəbiyyatı, şifahi ədəbiyyat.*

Dünyanın bir çox xalqları kimi, Azərbaycan türkləri də özlərinin tarixi inkişaf mərhələlərində zəngin ağız ədəbiyyatı yaratmışlar.

Bu ədəbiyyat əcdadlarımızın erkən düşüncəsində formalaşmış sonrakı nəsillərə verilmiş, zaman-zaman işlənmələrə, cilalanmalara, tamamilə unudulub yenidən törəmə prosesinə məruz qalmışdır. Bu ədəbiyyat əcdadlarımızın dünya, həyat haqqında ilk bədii düşüncələridir. O, mənəvi əxlaqı, etik-estetik dəyərlər məcmusudur. Uzun yüzilliklər ərzində bu dəyərlər Azərbaycan türklərinin nəsillərini tərbiyə etmiş, onu cəhənsümul nailiyyətlərə və qələbələrə yüksəltmiş, irəliyə aparmış, barbar mədəniyyəti xarabalıqları üzərindən cəsarətlə adlayıb sivil mədəniyyətə doğru inkişafını təmin etmişdir.

Dünya xalqlarının müxtəlif dövrlərdə el ədəbiyyatı, xalq icadı, ağız ədəbiyyatı, el sözü, xalq yaradıcılığı, şifahi ədəbiyyat, xalq hikməti və s. adlandırdığı bu bədii yaradıcılığın fenomenal təbiəti əslində hələ açıqlanmamışdır. Təxminən son yüz ildə dünya elmi tərəfindən folklor adı altında öyrənilən söz sənəti təbii ki, bir çox özəllikləri ilə əlamətdardır.

Folklor şifahi şəkildə yaranan, onu yaradan xalqın mənəvi-əxlaqi bütövlüyünü və qabaqcıl dünyagörüşünü özündə əks etdirən söz sənətidir. Bu söz sənəti xalq təkəkkürünün erkən çağlarından başlayaraq inkişafın müxtəlif dövrlərini və mərhələlərini, milli məişət həyatını və xalqın milli psixologiyasını özündə əks etdirir [6, s. 92].

Xalqın şifahi yaradıcılığında ibtidai insanın erkən əmək, məişət həyatından tutmuş onun təbiətə ilkin bədii münasibəti – simvolik, fetişist, magik və totemistik görüşləri, animist və mifoloji təsəvvürləri əks olunmuşdur. Bu şifahi söz sənətində xalqın ilkin inancları, etiqadı, ayin və mərasimləri bədii həqiqətlərə çevrilib yaşamış və bir çoxu bu günümüzdə qədər gəlib bizə çatmışdır.

Ağız ədəbiyyatı xalqın psixoloji dünyası, etik-estetik dünyagörüşü ilə sıx bağlı olmuş, qabaqcıl ideallar, hümanist görüşlər zəminində yaranıb formalaşmışdır.

Bədii təkəkkür hüdudları genişləndikcə xalqın düşüncəsində xeyir və şər, yaxşılıq və pislilik, cəsarət və qəhrəmanlıq, sevgi, qəzəb kimi duyğular formalaşmışdır. Daim intibahda olan

xalq təfəkküründə, ahəngli, ritmli, allitrasıyalı deyimlərdən daha kamil, qəlibli, ölçülü forma və şəkillər törəmişdir. Bədii təfəkkür inkişaf etdikcə insanın intəhasız hisslər və duyğular dünyasını əks etdirən yeni-yeni bədii nümunələr yaranmışdır.

Müxtəlif dövrlərdə daha qədimdən başlayaraq ayrı-ayrı xalqların yaratdığı ağır ədəbiyyatı bu xalqların tarixini, mədəniyyətini, məişət həyatını özündə bəzən bütöv halda yaşatmışdır. Tarix səhnəsində elə məqamlar var ki, xalq özü sıradan çıxmış, ancaq onunun ağır ədəbiyyatı yaşamış və onu yaradan xalqın adını tarixə əbədi həkk etmişdir. Qədim şumerlərin tarixi taleyi buna yaxşı nümunədir. Şumer el ədəbiyyatı, yaxud onunun parlaq abidəsi olan "Bilqamis" eposu qədim xalqın zəngin arxaik mədəniyyətini əks etdirən epos kimi bu gün dünya elmi üçün çox önəmlidir [4, s. 3-121].

Xalqların yaratdığı ağır ədəbiyyatı müxtəlif adlar altında yaşamış və sonrakı nəsillərə ötürülmüşdür. "El sözü", "El ədəbiyyatı", "Ağır ədəbiyyatı", "Şifahi poeziya", "Xalq poeziyası", "Xalq yaradıcılığı" adlandırılan bu termin 1846-cı ildə ingilis tarixçisi və bibliografı V.Tomson tərəfindən işlənmişdir. O, A.Merton təxəllüsü ilə 1846-cı ildə "Ateneum" qəzetinin 982-ci sayında çap etdiriyi məqaləni "Folklor" adlandırmışdır [5, s.179-180]. Bu məqalə mahiyyətinə görə xalq yaradıcılığı nümunələrini toplamağa çağırış ruhunda nəzəri aspektdə yazılmışdır.

V.Tomson terminin özünün başa düşdüyü mənada şərhini isə qismən sonra 1879-cu ildə Folklorşünaslıq cəmiyyətinin nəşri olan "Folklor rekord" [7, №11, s. 39-45] jurnalında verir. Həmin məqalədə V.Tomson ənənə məsələsini ön plana çəkir. Onun təbirincə folklor müasir sivilizasiyada, əzəli adət və ənənələrin qalıqlarını ifadə edən yazılmamış tarixdir. Folklor anlayışına xalq həyatının bütün genişliyi ilə bütün mühüm ənənəvi hadisələri və o cümlədən mənəvi mədəniyyət də daxil edilirdi. Folklorun ənənəvililiyini Qərbi Almaniyaya tam şəkildə qəbul etmişdir. V.Tomsonun təklif etdiyi termin Taylorun, Mannqardtın, Lanqın əsərlərində geniş şəkildə işlənirdi. Onunla yanaşı folklorun digər milli adları da meydana çıxır. Fransada onu "Poisie populaire"-(kütləvi poeziya), Almaniyada "Volkskunde" [5, s. 180] və başqa adlarla adlandırmağa başlayırlar.

İngilis sözü olan "folklor" anlayışının etimologiyası da maraqlıdır. Folk - xalq deməkdir, "lore" isə bilik mənasındadır. Sözü mənəvi xalq bilimi və hikməti olub "xalq müdrikliyi, söz və ya həqiqət" mənasında başa düşülməlidir. Müxtəlif elmlərin qovşağında öyrənilməsinə ehtiyac olan bu "kamal dünyasının" araşdırılmaya cəlb edilməsinin tarixi isə o qədər uzun deyildir. Özünün əcdad mədəniyyətini, ulu tarixini öyrənməyə cəhd edən xalqlar araşdırmalarında ilk öncə xalqın şifahi söz sənətinə müraciət etmişlər.

Başqa növlər kimi, atalar sözləri də müxtəlif dövrlərdə, müxtəlif şəraitdə yaranmışdır. Buna görə də o, müxtəlif təbəqələrin dünyagörüşünü, təcrübə və arzusunu ifadə etmişdir. Böyük sənətkarlar öz əsərlərində çox zaman xalq yaradıcılığından istifadə edərək zənginləşirlər. Atalar sözlərindən yazıçılar fikri yığcam, mənalı ifadə etmək bacarığını öyrənməklə yanaşı həmdə bir mənbə kimi istifadə etmişlər. Bu baxımdan Şirazi də "Gülşən-raz" əsərində atalar sözləri və onun ifadə gücündən geniş ölçüdə faydalanmışdır. Onların çoxu günümüzdə də istifadə olunan atalar sözləridir. Şirazin "Gülşən-raz" əsərində qarşılaşdığımız atalar sözləri nümunələri aşağıdakılardır:

1. Bal deməklə ağır tatlı olmaz (Bal-bal deməklə ağır tatlılanmaz (şirin olmaz) [1, s. 66].
Ağır tatlım olur bal deməkdən Naşibi olmasa anun yiməkdən (b.682) [3]
Həqiqətdə məcazi hal olmaz, Ki bal deyən ağzı bal olmaz (b.2141) [3]
2. Min qarğaya bir sapan daşı yetər [1, s. 316].
Dilərsə küfrü fisk əhlın keçürür Ki bir əl taşı bin quzğun uçurur (b.2851) [3]
3. Bu günün işini yarına birakma : (Bu günün işini sabaha qoyma) [2, s. 66].
İşünü tezrk tut qoma gice, Giceyi gündüz et gündüzi gice (b.448) [3]

4. Cins cinsə çeker: [1, s. 103].
Yürür hər cins cinsinin yanında Qarısuban qolaylı qolayınca (b.556) [3]
5. Deniz testiye sığmaz [2, s. 151].
Səni öz bildüğündən kimse yığmaz Məsəldür ki, deniz destiyə sığmaz (b.2156) [3]
6. Əyri otur doğru söylə: (Əyri otur düz danış) [2, s. 111]
İkindüyə demedi kimse öyle Didiler əgri otur, toğru söylə (b. 1106) [3]
7. Eşək başı bostan olmaz [2, s. 251].
Məsəldür iş bu hər bir dastanda Eşək başı gerekdir busitanda (b.2841) [3]
8. Hər şey əslinə dönər [1, s. 216].
Çü raci olur aşına kamu şey Sicillin hər birisinin qılır təy (b.1385) [3]
9. Hər yoxuşun bir enişi (hər enişin bir yoxuşu) var [1, s. 217].
Key anlağıl kolayın hər bir işün Ki yokş eyni olmuşdur enişün (b.588) [3]
10. İt olan yerə mələk yeməz [2, s. 293].
Ki hırs olduğu yerdə elm olmaz Firişte qəndə kim it olsa gəlməz (b.1725) [3]
11. Kəlin ilacı olsa başına sürər (Kəl ilac bilsə öz başına sürər) [1, s. 249].
Gər əm bilsə edeydi başına kəl Qaçan eylərsən ol müşkilün həl (b.2729) [3]
12. Nə uca ol asıl nə alçaq ol basıl (Nə zəif ol basıl nə igid ol asıl) [1, s. 324].
Nə ikən yuca olur kim asıla Nə ikən alçaq olur kim basıla (b.1770) [3]
13. Yavuz baş ıssına domuz güttürür:
Kamu aləm bu təmsili bilür faş Tonuz güddürür ıssına yavuz baş (b.1733) [3]
14. Yola gedən izindən bəllidir [2, s. 136].
Bular Mənsurun anları sözündən Ki bəllidür yola gedən izindən (b.1189) [3]
15. Ayağın yorğanına görə uzatmaq [1, s. 59].
Kilimüscə uzatğıl ayağın Ayağundan sıyıрмаğıl bağını (b.1855) [3]
Şeyx Şirazin atalar sözlərindən istifadə etməsi öz əsərinin məzmununu zənginləşdirməsi və onun ideyasının oxuculara çatdırılmasında mühüm əhəmiyyəti olmuş və həmçinin əsərin xalq tərəfindən daha çox sevilib, qəbul edilməsini təmin etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Atalar sözü. Bakı: Öndər, 2004, 464 s.
2. Atalar sözləri. Bakı: Nurlan, 2013, 476 s.
3. Nağısoylu M. Şirazin "Gülşən-raz" tərcüməsi. Bakı, Elm və təhsil, 2011, 380 s.
4. Bilqamis. Yazıçı.1900.
5. Азадовский М.К. История русской фольклористики. II, М. 1963.
6. Крымски А.Е. Низами и его современники. Баку, 1981, 364 s.
7. Фольклор рекорд. СПб.1879, № 11, 364 s.

*AMEA Naxçıvan Bölməsi
Əlyazmalar Fondu
e-mail: eylazov.f@gmail.com

Fəxrəddin Eylazov

THE PROVERBS IN SHEIKH SHIRAZIS WORK "GULSHAN-I RAZ"

Proverbs are compact, deeply meaningful and concrete expressions that are often used in speech. These are the artistic expression of folk wisdom, folk intelligence, life experience of the people. Wonderful features such as the clarity of the Azerbaijani language, its concise, com-

fact and deep meaning are clearly reflected in the proverbs.

The article is devoted to the use of proverbs in Sheikh Shirazi's work "Gulshan-i Raz". Sheikh Shirazi's appeal to proverbs is not accidental. He skillfully used his vocabulary to justify his ideas and judgments, influence the reader and enrich the language of the work. The article examines his purpose in using proverbs, his successes in this direction. His purpose in using proverbs and his successes in this direction are studied in the article.

The author gets such results that the use of proverbs by Sheikh Shirazi enriched the content of his work and made it important to convey his idea to the readers, and also made the work more loved and accepted by the people.

Keywords: *Textual criticism, Gulshan-i Raz, figure of speech, proverbs, a concise idea, folk literature, folklore*

Фахреддин Эйлазов

ПОСЛОВИЦЫ В ПОЭМЕ ШЕЙХА ШИРАЗИ «ГЮЛЬШАНИ-РАЗ»

Пословицы – это лаконичные, глубоко значимые и исчерпывающие выражения, которые очень часто применяются в разговоре. Это художественное выражение народной мудрости, народного интеллекта, жизненного опыта народа. Такие прекрасные черты азербайджанского языка, как ясность, краткость и лаконичность выражения глубокого смысла, более наглядно отражаются в пословицах.

Статья посвящена вопросу использования пословиц в поэме Шейха Ширази "Гюльшани-раз". Обращение Шейха Ширази к пословицам не носит случайного характера. Он умело использовал это сокровище мудрого слова, чтобы обосновать выдвинутые мысли и соображения, повлиять на читателя, обогатить язык произведения. В статье исследуется цель его использования пословиц, успехи в этом направлении. Автор приходит к выводу, что использование шейхом Ширази пословиц имеет большое значение в обогащении содержания его произведения и доведении его идеи до читателей, а также обеспечивает большую привязанность и принятие произведения народом.

Ключевые слова: *Текстоведение, Гюльшани-раз, словесное искусство, пословицы, лаконичное мышление, народная литература, устная литература.*

(Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: *İlkin variant 16.06.2019*

Son variant 23.09.2019